

zatképzet például majd minden versben megjelenik. Ezek jelenlétszónakozása kétségtelen, mint ahogy a folyamatokat, az elemi erőket ellentéteikkel ellenpontozó eljárásé is. Erre mondta Lator egyik méltatója, Tellér Gyula: „Behűzött fékkel felpörgetett motor”. Szép számmal hozhatnánk föl példákat: „mozdulatlan remegő lila lángok” (Születés); „A tüskebozót alvadt viharában” (Holtág); „a mozdulat már-már megüli fészkét” (A kezdet); „Lobog a hangtalan vihar” (Irgalom); „helyben vergődve szállnak” (Szárzó, november); „szívébe villám csap a távol / zajtalan forgó viharából” (A széltörésben); „a lelassított vihar” (A szív a hús a csont) stb. A befojtottságot, de a burkát szétfeszíteni akaró élet erőfeszítéseit is érzékeltetik ezek a képek. A magzatképzet gyakorisága mellett is aránylag sok példa érvelhet. Idézzük csak a legjellemzőbbeket: „A nyirkos hártján vérerek / térképe dereng át, alatta / egy bizonytalan lény lebeg, / még gazdátlan, még elhagyatva” (Valami szándék ébredés); „langyos tojás sárgája és fehérje, / sötétedik a hólyagos, kerek / kocsonyában a szik tűhegynyi vére” (Az áthévílt bádogtető alatt); „égő katlanban egy bevégezetlen / ösztön tétova szándékaiban / egy óriás test lüktetése rebben” (A szív a hús a csont).

A motívumok körmozgása mintha csak a „lét nagy láncolatának” állandóságát példázná, ahogy azt a versekben a lélekvándorlás tanait hirdető Héraclius Gloss fogalmazza meg: „ha igaz hát, hogy vándorol a lélek, / elménk beláthatatlan terein / nagy seregek vonulnak mozdulatlan / egymás lakatlan sorsain keresztül, / s emlékezetünk roppant súly alatt / egymás fölé torlódtott rétegek / áttetsző földpát- vagy matt palatömbje” (Héraclius Gloss töprenései).

Nemcsak a versek egyívé tartozása miatt egységes a verseskötet. Már a Sárangyal darabjai – miként arra annak idején egy kritikus figyelmeztetett – „egy befejezett költői világképet releválnak”. A Fellobban, elhomályosul bizonyítja a legmeggyőzőbben: e költői világkép az azóta eltelt tizenhét év alatt a ritka költői megszólalások ellenére sem szenvedett csorbát: még inkább megszilárdult.

„Végtelenből csak a határtalanba”

Baka István első tíz éve

Tíz év alatt Baka István (1948) három karcsú, füzetnyi verseskönyvet (Magdolna-zápor, 1975; A tűzbe vetett evangélium, 1981; Döbling, 1985) és egy ugyancsak vékony prózai kötetet (Szekszárdi mise, 1984) jelentetett meg. A kötetekbe fölvetett versek száma (hetvenhét) egyik kritikusa sommás megállapítását juttatja eszünkbe: Baka István „szigorú költő”. Végletesen az. Talán ezzel magyarázhatjuk a hagyományos költői formák iránti vonzódását, fegyelmezett nyelvezetét, verseinek szilárd szerkezetvázát, lezártágát, versciklusainak feszességét is.

Baka István költői pályáját – állapíthatja meg a három kötetet „egybeolvasó” kritikus – nem jellemzik zökkenők, megtorpanások, hangváltások, törésvonalak és alakulásgörbék, a kezdetben megtalált költői hanghoz végig hű marad. Kevés motívummal, de a változatok sokaságával dolgozik. Akárcsak Lator László: mintha mindig ugyanazt mondaná, és mégis...

Pedig legtöbbször (Ady, Vörösmarty, Széchenyi, Zrínyi... jellemzésében) másról beszél. Ma, amikor igencsak elszaporodtak a „talán-versek”, a prózai közléseket tartalmazó, lépcsőzetes vagy hézagos sorokba tördelt (a tipográfiai lehetőségek szinte kimeríthetetlenek) „költemények”, „elégiák”, „balladák”, a Baka-versek „másságukkal” tüntetnek. Ez a „másság” igen fontos hatástényező.

A nyelv kényszerét nyűgnek érzők ellenében Baka a nyelv megtartó erejében hisz, a „formabontás” bizonytalan kalandja helyett a forma bizonyosságát választja, az esetleges helyett az időt-

lent, szinte programszerűen. Nem a könnyebb érvényesülést jelenti ez számára, a felszabadultabb megnyilatkozást, ellenkezőleg: mintha beszédtilalom kötné szavait, s azok „nem szabadulhatnak sosem” (Dalok harmincévesen). A testére szabott formát mindannyiszor túlnövi a költői személyiség, a föltorlódo indulatok hullámmozgása belülről feszíti, a szerkezet azonban elég erősnek bizonyul, nem hull szét elemeire. A lezártág e versek egyik fő jellemzője. Ezt nemcsak a forma involválja, hanem a tradíció is, ami nem is elsősorban a versszervező – „technikai” – eljárások szempontjából érdemel figyelmet, sokkal inkább a tartalmi vonatkozások miatt. Baka gyakran nyúl vissza a nemzeti múlthoz, a kulturális örökség forrásaihoz, motívumainak nagy része is innen eredeztethető. A múlt tényei adottak, nem a költői világlátás minősíti őket, ám Baka többnyire azokat a faktumokat, alakokat idézi meg a költészet eszközeivel, amelyek saját időkereteiken messze túlmutatnak, minthogy a nemzeti önszemléletet jelentősen befolyásolták: a forradalmak, a világháború, Ady, Vörösmarty, Zrínyi, Széchenyi stb. verseinek képi utalásrendszerében a motívumok szerkezeti elemekként kapcsolódnak egymáshoz, sőt néhol átfedéseket is mutatnak. Időszerűsíti, föleleveníti a történelmi tanulságokat, anélkül, hogy bántóan didaktikussá válna, ugyanis képekbe, szuggesztív hatású, drámai feszültséggel telített jelenelekbe transzponálja őket. Nagyarányú verslátomásai reveláló hatásának titkát is ezzel az erőteljes képiséggel magyarázhatjuk. A képelemek, a merész hasonlatok, a tömör metaforák egy vizionáló költői alkatot fémjeleznek. Baka rendszerint egyetlen – természeti, történelmi vagy bibliai – motívumból bontja ki a versét. Figyelme nem a részletekre tapad, hanem a jelenségek mögöttes tartalmaira irányul, ami sajátos szenzibilitásával magyarázható, azaz ti., hogy „világérzékelése nem extenzív, hanem intenzív” (Görömbei András).

Gyakran használja a keresztény vallás szimbólumait (angyalok, Sátán, Isten). Külön bejáratú világába Isten nem az érdemei miatt nyer bebocsáttatást. Istent nem glorifikálja Baka: pörlekedik vele vagy megköveti, evilágiasítja még akkor is, mikor csillagmagasságokban látta: úgy „könyököl ki Isten / a holdra, mint ho-

mályló kocsmapultra” (Dalok harmincévesen). (Istent az 1984-ben megjelent novelláskötetének, a Szekszárdi misének egyik elbeszélésében is szerepelteti, egy bulgakovi szituációban, mint kocsmatöltelék.) Gyakran profanizálja hasonlataiban, metaforáiban a költőinek hitt jelenségeket, a „sejtelmes” napszakokat (különös előszeretettel a romantikusok imádatának tárgyát, az alkonyt), bolygókat: „csak tükörcserép-csillagok”, „a / vadvizeket zápor hunyozza” (A nagy vadász); „malacformájú felhők” (Pohárköszöntő); „vagy talán egy patkány az Isten” (Éjszaka); „hiába / várjuk a holdfényt hagymakarikákra: / nem nyomja el a rothadás-szagot” (A századvég költőihöz); „Az alkony feltépett hasából / kifordult felhők lóbelek” (Zrínyi) stb. A „fenséges természethez” hozzáragadt az evilág mocska, levakarni nem lehet, minek hát kozmetikázni – sugallja. Istennel meg különben is tegeződni szokás. („Kedves fiam, az Istent minden vallásban tegezni szokták, ne hozz zavarba az önözéssel” – mondja Isten az egyik novellában.)

A leírt táj megelevenedik Baka verseiben, antropomorfizálódik, amit a legmeggyőzőbben az Akkor is, ott is című versével szemléltethetnénk. A felhőnek „szürke rabruhá”-ja van, a rét „lágerudvarrét”, a fénynek „szögesdrótjai” vannak, a fennsíknak „priccse”, és a ködöknek „krematórium füstje” van. Ez a táj lakhatatlan, a koncentrációs táborok fojtott légkörét idézi. Baka világképét a negatív élmények, az értékvesztés tudata, az általános veszélyérzet döntően determinálja. Nagyarányú, hatrészes verskompozíciója, a Döbling, valójában vádbeszéd a történelmi lehetőségeket elfuseráló ellen, létérdekű vádbeszéd az „örület romjain” virrasztó Széchenyi István szájába adva. Vörösmarty és Ady után Széchenyit léptette a színre hát Baka. Nem véletlenül. „Vörösmarty mellett talán Széchenyi volt az egyetlen, aki olykor földrajzi helyzetünket, nyelvi elszigeteltségünket kozmikus árvasággá emelte, s a nemzethalál lehetséges előidézőjét látta benne” – írja Szegedy-Maszák Mihály. A „kozmosz árvaságnak” ez az érzése a személyes és a nemzeti tragédia után Széchenyiben még inkább elmélyült. Őt szólaltatja meg Baka a rapszódijában. Szavai a levert forradalom után beállt csöndben még hátborzongatóbban

hangzanak: „Éjszaka van magamra hagytak végre / az orvosok az ápolók sehol / körülnézhetek Döbling ez vagy Magyarország / vagy a Döbling-Magyarország-Pokol.” Apokaliptikus víziók, szitok és átok keveredik itt a haláltáncot járó Sátán dobbanásaival. A versbe a költő beépítette a Hitel nevezetes sorait, Széchenyi üstökös-hasonlatát („mint a kiégő üstökös csillag iszonyú forgásában se határt se utat nem tart”), mesterien „összeforrasztva” saját sorait.

Baka már régóta nem csak „ígéretes költő”. A Döbling azonban még többet ígér, különösen a címadó látomásvers. Megítélésünk szerint a hosszú lélegzetű, többszörösen tagolt költemények felelnek meg leginkább költői „vérmérsékletének”. Az olyan ének, amelyik, ha nekilendül, a „végtelenből csak a határtalanba” (Dálok harmincévesen) ível.

„Versidőnyi menedék”

Jónás Tamás: Bentlakás

Lehetséges-e a életnek egy olyan dimenziója, amely teljességgel anyagtalan, időtlen és ténytelen? – nem a Jónás Tamás kérdése ez, akinek a könyvről (Bentlakás) írni készülök, hanem az enyém, az olvasóé, aki rákérdez, hogy hát miféle terra incognita is az a tartomány, amelyet a szerző szembehelyez a valóban létezővel, kizárva a történések alanyait, a tárgyiságot, a tényvonatkozásokat, megcélözva az elérhetetlent, megteremtve a hiányt, amikor a könyve hátsó borítójára azt írja, hogy: „Szeretném azt hinni, hogy időtlenségben és ténytelenségben élek, nem ott, ahol a dolgok történnek.”

Azért is nehéz e mondat értelmezése, mert úgy tűnik, hogy a versolvasatok nem igazolják vissza, sőt már a kötet cím referenciája is cáfolni látszik. A versek nem a világhiányról tanúskodnak, habár vitathatatlan, hogy helyenként a szövegszervezésben a leépítésnek mutatkoznak némi jelei – gondolok itt a kötetnyitó darab (Az ablakunk alatt még sok-sok ablak van) rímhelyzetben csonkolt szavaira („an”, „csön”, „szob”, „ta”) és a „tem hogy én...” kezdetű versre. Ám a „versvilágépítés” a konstruktivitás, a lírai beszédben artikulálódó élet- és élménytartalmak, a szövegekbe fölszívódó életanyag, a tradicionális toposzok inkább egy – igencsak sajátos – élményköltészetet revelálnak, amely sajátosság egyrészt a magyar líra egy markáns vonulatához köti Jónás költészetét, ugyanakkor – mivel ironikusan uralja – el is oldja tőle. (Hasonlóan viszonyul tehát hozzá, mint Petri György én-lírája, azzal a különbséggel, hogy Jónás nem jut el a személyiség önleépítésé-